

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

Торайғыров университетінің ХАБАРШЫСЫ

Экономикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК

Торайғыров университета

Экономическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 3 (2025)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Экономическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686

выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/LBWF7904>

Бас редакторы – главный редактор
Давиденко Л. М.
доктор PhD

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Шеримова Н. М., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Шмарловская Г. А.,	<i>д.э.н., профессор (Беларусь);</i>
Кунязов Е. К.,	<i>доктор PhD, доцент;</i>
Алмаз Толымбек,	<i>доктор PhD, профессор (США);</i>
Мукина Г. С.,	<i>доктор PhD, ассоц. профессор, доцент;</i>
Дугалова Г. Н.	<i>д.э.н., профессор</i>
Алтайбаева Ж. К.,	<i>к.э.н.</i>
Мусина А. Ж.,	<i>к.э.н., ассоц. профессор, доцент;</i>
Титков А. А.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Сапенова Ж. К.	<i>технический редактор.</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

© Торайгыров университет

<https://doi.org/10.48081/MVTJ5610>

***С. М. Момынкулова¹, Ә. Р. Уркумбаева²,
Ж. М. Қалпақпаева³, Т. Д. Медени⁴**

^{1,2,3}Алматы технологиялық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.;

⁴Анкара Йылдырым Бейязит университеті, Анкара, Түркия.

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2676-6608>

²ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5153-6900>

³ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0609-0487>

⁴ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2964-3320>

*e-mail: sulyamadi@mail.ru

АСТЫҚ НАРЫҒЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Астық нарығы агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі элементі болып табылады және елдің азық-түлік қауіпсіздігі мен экономикалық дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Нарықтық қатынастар элементтерін кең қамту және астық шаруашылығының ғана емес, сонымен бірге елдің бүкіл агроөнеркәсіптік кешенінің жұмысына айтарлықтай әсер ету астық нарығын ауылшаруашылық өнімдерінің, ишкізат пен азық-түліктің басқа нарықтары үшін дамудың репрезентативті моделі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Бұл мақалада астық нарығының құрылымы мен қызметін зерттеу үшін қолданылатын негізгі экономикалық теориялар мен тұжырымдамалар талданады. Сұраныс пен ұсынысты анықтайтын факторларға, сондай-ақ институттар мен мемлекеттік саясаттың рөліне ерекше назар аударылады. Ауыл шаруашылығы нарықтарының, атап айтқанда астық нарықтарының ерекшелігін түсіну өндірістің маусымдылығы, табиғи жағдайларға тәуелділік, сұраныс пен ұсыныстың төмен икемділігі, сондай-ақ мемлекеттік реттеу сияқты факторларды ескеруді талап ететіні көрсетілген.

Зерттеу нәтижелері микро және макроэкономикалық факторларды, сондай-ақ нарықтың әртүрлі сегменттерінің жұмыс істеу ерекшеліктерін ескеретін астық нарығын талдауға кешенді көзқарас қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік

береді. Осы мақалада келтірілген теориялық білімді жүйелеу астық секторын дамытудың тиімді стратегияларын әзірлеуге, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған әрі қарайғы зерттеулер үшін негіз бола алады. Әрі қарай зерттеу перспективалары астық нарығының жұмыс істеуіне нақты факторлардың әсерін терең талдаумен, нарықтық конъюнктураны болжауға мүмкіндік беретін экономикалық-математикалық модельдерді әзірлеумен, сондай-ақ мемлекеттік реттеудің әртүрлі құралдарының тиімділігін бағалаумен байланысты болады.

Кілтімі сөздер: астық нарығы, азық-түлік қауіпсіздігі, ауыл шаруашылығы, сұраныс, ұсыныс, өнімділік.

Кіріспе

Астық нарығы кез-келген мемлекеттің аграрлық экономикасында стратегиялық рөл атқарады, экономикалық реформалардың тиімділігі мен агроазық-түлік саясатының сәттілігін көрсететін барометрдің бір түрі болып табылады. Ол нарықтық қатынастардың барлық дерлік аспектілерін қамтиды және оның дамуы тек астық шаруашылығына ғана емес, сонымен қатар жалпы агроазық-түлік кешеніне, соның ішінде мал шаруашылығы және өңдеу өнеркәсібі сияқты байланысты салаларға әсер етеді. Тиімділікті одан әрі арттыру үшін астықты өндіруге, сақтауға және тасымалдауға инновациялық технологияларды енгізуді ынталандыру, сондай-ақ тәуекелдерді сақтандыру жүйесін дамыту және бағаны реттеу тетіктерін жетілдіру қажет.

Әлемдік астық нарығы бағаның құбылмалылығы негізінен өнімділіктің маусымдық ауытқуынан, астық логистикасынан, демпингтен туындайтын жоғары динамиканы көрсетеді [1].

Жетекші ғалымдар ұсынған астық нарығының әртүрлі анықтамалары бар. Олардың кейбірін қарастырайық:

«...Астық нарығы – бұл өзіндік тарихы, институционалдық және бәсекелестік ортасы, субъективті - объектілік құрамы, инфрақұрылымы, стратегиясы, тауар өткізгіштік желісі, сондай-ақ ішкі және сыртқы дамудың мультипликативті әсері бар өте күрделі, белсенді дамып келе жатқан экономикалық жүйе. өркениетті нарықтардың басқа белгілері» [2].

Қазақстандық ғалымдардың көптеген зерттеулері елдің азық-түлік қауіпсіздігіне арналған, бұл ретте астық нарығын талдау мен дамыту перспективаларына ерекше назар аударылады. Сатыбалдина А.А. [3], Калиева Г. А. [4] және Молдашева А. Б. [5] зерттеулері астық нарығы жұмысының теориялық негіздері мен практикалық аспектілерін, сонымен

бірге, оның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі рөлін түсіну үшін үлкен маңызға ие.

Астық нарығының мәні мен маңыздылығы туралы ғылыми көзқарастарды қорытындылай келе, оның мәнін барынша толық көрсететін келесі нақтыланған анықтама ұсынылады: «Астық нарығы - бұл ауылшаруашылық тауар өндірушілері, қайта өңдеу және азық-түлік кәсіпорындары, нарықтық және өндірістік инфрақұрылым субъектілері арасында астық пен оны қайта өңдеу өнімдерін өндіру, айырбастау және тұтыну процесінде туындайтын қатынастардың кешенді жүйесі. ішкі және сыртқы жағдайларға».

Экономика ғылымында бірқатар факторларға байланысты елдің агроазық-түлік жүйесіндегі астық нарығының айрықша рөлі атап көрсетілген (1-сурет):

Тамақтанудың бірінші қажеттілігі:

астықтан өндірілетін нан негізгі және қол жетімді азық-түлік болып табылады, ол адамның күнделікті энергетикалық қажеттілігінің елеуір бөлігін (40-50%) құрайды, осылайша халықтың азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді;

Азық-түлік қауіпсіздігі үшін стратегиялық маңызы:

астық өзінің бастапқы түрінде де, өңделген өнім түрінде де елдің азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады;

Ауыл шаруашылығы өндірушілері үшін жоғары рентабельділік:

ауыл шаруашылығы өндірушілері үшін: астық өндірісі ауыл шаруашылығы ұйымдары пайдасының елеуір үлесін (75% дейін) қамтамасыз ете алады, бұл саланың дамуын ынталандырады;

Экономика үшін мультипликативті әсер:

астық шаруашылығының ұлттық экономиканың дамуына қосқан үлесі ауыл шаруашылығы өндірісінің барлық жиынтығынан екі есе артық, бұл оны өсудің қуатты драйвері етеді;

Астықтың тауар ретіндегі бірегей қасиеттері:

астық ұзақ сақтау мерзімімен (11 жылға дейін), тасымалданғыштығымен, пайдаланудың әмбебаптығымен, өзара алмасудың жоғары дәрежесімен және біртектілігімен сипатталады, бұл кең өткізу нарығын жасайды және аймақтық азық-түлік қорларын қалыптастыру кезінде басымдық анықтайды;

1-сурет – Елдің агроазық-түлік жүйесіндегі астық нарығының рөлі

Осылайша, астық нарығының тұрақтылығы мен тиімділігі елдің азық-түлік қауіпсіздігін, ауыл шаруашылығы өндірушілерінің әл-ауқатын және аграрлық сектор дамуының тұрақтылығын тікелей айқындайды.

Демек, астық нарығын дамытуға және жетілдіруге басымдық беру бүкіл агроазық-түлік жүйесінің тұрақты өсуін қамтамасыз ету және оның әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қажетті шарт болып табылады. Ол үшін инновацияларды ынталандыруға, өндіріс пен қайта өңдеудің тиімділігін арттыруға, инфрақұрылым мен логистиканы дамытуға, сондай-ақ астық саудасы мен экспорты үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған мемлекеттік қолдаудың кешенді шаралары талап етіледі.

Материалдар мен әдістері

Зерттеудің әдіснамалық негізі Қазақстанның астық нарығын зерттеуге баса назар аудара отырып, АӨК жұмыс істеу мәселелерімен айналысатын отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерін талдау болды. Теориялық көздер ретінде ғылыми жарияланымдар, халықаралық ұйымдардың аналитикалық есептері, статистикалық мәліметтер базасы, сондай-ақ аграрлық саясатты реттейтін нормативтік құжаттар пайдаланылды.

Мәселелерді шешу үшін төмендегі әдістер кешені қолданылды:

- әдеби дереккөздерді жүйелі талдауға негізделген ғылыми таным әдісі, бұл астық нарығының жұмыс істеуі туралы жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік берді;

- себеп-салдарлық талдау астық нарығының сұранысына, ұсынысына және баға конъюнктурасына әсер ететін негізгі макро- және микрофакторларды анықтау үшін қолданылды;

- экономикалық-математикалық модельдеу жұмыстың практикалық бөлігіне негіз болды. Нарықтың негізгі айнымалылары, соның ішінде сұраныс, ұсыныс, өзіндік құн, импорт, экспорт және тауарлық - материалдық құндылықтар арасында функционалдық тәуелділіктер қалыптасты;

- эконометрикалық әдістер, атап айтқанда, ең кіші квадраттар әдісі статистикалық мәліметтер негізінде модель параметрлерін сандық бағалау үшін қолданылды. Бағалаудың дәлдігін арттыру үшін панельдік деректер мен аймақтық айырмашылықтарды есепке алуға болады.

Нәтижелер және талқылау

Астық нарықтары тұрақтылықпен, әртүрлілікпен, иерархиямен және олардың элементтерінің интеграциясымен сипатталады. Өндірушілерді, өңдеушілерді, трейдерлерді және сатып алушыларды қоса алғанда, нарыққа қатысушылар арасындағы өзара іс-қимыл бүкіл жүйе жекелеген компоненттерде жоқ қасиеттерге ие болатын нақты мамандандырылған факторларды тудырады. Астық нарығының негізгі рөлі халықтың астық пен оны қайта өңдеу өнімдеріне деген қажеттіліктерін толық және үздіксіз қанағаттандыру болып табылады.

Ресей (2024 жылы астық өндірісі – 124,96 млн.тоннаны құрады, оның ішінде 82,4 млн. тонна бидай), АҚШ (85,2 млн. тонна) және Қытай (706,5 млн. тонна) сияқты жаһандық көшбасшылармен салыстырғанда Қазақстан астық өндірісінің аз көлемін көрсетіп отыр. 2024 жылы Қазақстан айтарлықтай жоғары өнім жинады – 26,7 млн. тонна астық, оның ішінде 19,8 млн. тонна бидай [6]. Алайда, республика өндірушілердің әлемдік рейтингінде жетекші орынға ие елдердің қатарына сенімді түрде кіреді. Экспорт саласында Қазақстан бидай нарығында Ресей, Украина және Америка Құрама Штаттары сияқты негізгі экспорттаушыларға жеткізілім көлемі жағынан екінші орында тұрған маңызды ойыншы болып табылады.

ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректері бойынша 2024 жылғы желтоқсанда бір жыл бұрынғы 622 мың тоннаға қарағанда 1,1 млн. тонна астық экспортталды [7].

Әрбір елдің астық нарығына бірегей факторлар әсер етеді: Қазақстанда өнімділікті айқындайтын ауа райы жағдайлары, сондай-ақ өндіріс пен экспортты ынталандыруға әсер ететін мемлекеттік реттеу шешуші рөл атқарады. Логистикалық мүмкіндіктер мен әлемдік бағаның ауытқуы да айтарлықтай әсер етеді. Қазақстанның бәсекелестік артықшылығы – өндірілетін астықтың жоғары сапасы, Орталық Азия мен Қытайдың қарқынды дамып келе жатқан нарықтарына қол жеткізуді қамтамасыз ететін тиімді географиялық жағдай, сондай-ақ өндірістің салыстырмалы түрде төмен құны. Сонымен қатар, ауа-райына тәуелділік және жеткіліксіз дамыған логистикалық инфрақұрылым саланы одан әрі дамыту үшін тежеуші факторлар болып қала береді. Бүгінде нарықтағы бәсекелестік күшейіп келеді және позицияларды сақтау үшін Қазақстанға өндіріс тиімділігін арттыруға және инфрақұрылымды жақсартуға инвестиция салу қажет.

«Астық нарығы елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде стратегиялық қызметті орындайды, өйткені оның тұрақтылығы мен тиімділігі Ұлттық экономиканың орнықты дамуын, азық-түлік тауарларының бағалық қолжетімділігін, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын тікелей айқындайды. Осы нарықтың серпінді дамуы мемлекеттің экспорттық әлеуетін нығайтуға ықпал етеді, көлік инфрақұрылымын, қайта өңдеу өнеркәсібін, құрама жем өндіру мен мал шаруашылығын қоса алғанда, аралас салаларды дамытуды жандандырады, осылайша, бүкіл АӨК және тұтастай алғанда ел экономикасы үшін мультипликативтік әсер жасайды» [8].

«Астық нарығы – бұл өндірістен тұтынуға дейінгі барлық элементтер бір – бірімен тығыз байланысты және өзара тәуелді болатын күрделі жүйе. Астық нарығын одан әрі дамыту үшін инновациялық технологияларды

енгізуді ынталандыру, инфрақұрылым мен логистиканы жетілдіру, отандық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін қолдау және бағалардың тұрақтылығын қамтамасыз ету қажет» [9; 10; 11].

Астық нарығының орталық элементі – астық өндірісі, сәйкесінше, астық өндірушілер, олардың мүдделері мен қажеттіліктері, сайып келгенде, инфрақұрылымды, логистиканы, қайта өңдеуді және сауданы қоса алғанда, құн тізбегінің барлық басқа буындарының даму бағыттарын анықтауы керек. Бұл ретте астық өндірушілерге астық шикізатын қажетті көлемде, кең ассортиментте және кепілді сапа деңгейінде жеткізуді қамтамасыз ете отырып, тұтынушылардың сұраныстары мен қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыру міндеті жүктеледі.

Ол үшін озық агротехнологияларды енгізуді ынталандыруға, машина-трактор паркін жанартуға, қаржы ресурстарына қолжетімділікті қамтамасыз етуге және тәуекелдерді сақтандыру жүйесін дамытуға бағытталған мемлекеттік қолдау қажет. Сонымен қатар, астық сапасын сертификаттау және бақылау жүйесін дамыту, сондай-ақ ішкі және сыртқы нарықтарда өнімді тиімді өткізу үшін жағдай жасау маңызды.

Осы тізбектің әрбір буынының жұмыс істеу тиімділігі халық үшін сапалы астық өнімдерінің қолжетімділігін қамтамасыз ету, бағалардың тұрақтылығын қолдау және отандық астық секторының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін өте маңызды. Іске асыру жүйесін оңтайландыру үшін заманауи логистикалық инфрақұрылымды дамыту, астықты сақтау мен өңдеудің инновациялық технологияларын енгізу, баға белгілеу тетіктерін жетілдіру және өндірушілер, өңдеушілер мен саудагерлер арасындағы нарықтық қатынастардың дамуын ынталандыру қажет.

Осылайша, астық нарығы тікелей астық өндірумен де, Кейіннен астықтың өзін де, оны технологиялық өңдеу нәтижесінде алынған өнімдерді сатумен де тығыз байланысты. Алайда, идеалды нарықтық модельде тауар алмасу қатынастарының барлық қатысушылары-өндірушіден бастап соңғы тұтынушыға дейін-тен құқықтар мен мүмкіндіктерге ие болуы керек. Астық нарығының бірде-бір субъектісі үстем жағдайға ие болмауы немесе тек көмекші функцияны орындамауы керек. Әділ және тиімді нарықтық қатынастарды қамтамасыз ету үшін бәсекелестікке тең жағдай жасау, ашық баға белгілеу, ақпарат пен ресурстарға қол жеткізу, сондай-ақ барлық қатысушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған тиімді реттеу қажет. Тек осы жағдайда ғана астық нарығы азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, ауыл шаруашылығы өндірушілерін қолдау және ел экономикасын дамыту жөніндегі өз қызметтерін толық орындай алады. «...Астық нарығы азық-түлік қауіпсіздігі мен тұрақты өсуді қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады, ал

мемлекеттік реттеу мәселелерін шешу және нарықтың ашықтығын, тиімділігі мен өткізу арналарын арттыру үшін өте маңызды» [12].

«...Астық бағасына көптеген факторлар әсер етеді, соның ішінде өнімділік, сұраныс пен ұсыныс және валюталық ауытқулар. Өнімділіктің жеткіліксіздігі өнім тапшылығына және бағаның өсуіне әкелуі мүмкін» [13].

Әр түрлі елдердегі астық нарықтарының жұмыс істеуі көптеген факторлардың күрделі өзара әрекеттесуімен сипатталады. Осыған байланысты, астық нарығының динамикасын кешенді талдау, оның дамуын болжау және мемлекеттік саясаттың тиімділігін бағалау үшін осы қатынастардың барлығын ескеруге мүмкіндік беретін құралдар қажет.

Ұсынылған астық нарығының экономикалық-математикалық моделі – бұл сұраныс, ұсыныс, баға және нарықтың жұмысына әсер ететін басқа факторлар арасындағы өзара әрекеттесуді сипаттайтын тендеулер жүйесі. Бұл модель ағымдағы жағдайды талдауға, бағалар мен өндіріс көлемін болжауға, сондай-ақ әртүрлі мемлекеттік реттеу шараларының салдарын бағалауға арналған.

Модель тендеулері

Сұраныс функциясы:

$$Q_d(t) = a - b \cdot P(t) + c \cdot Y(t) + d \cdot P_p(t)$$

a – сұраныстың негізгі деңгейін көрсететін тұрақты.

b – сұраныстың бағаға сезімталдығын сипаттайтын коэффициент (сұраныстың баға икемділігі).

c – тұтынушылардың табысына сұраныстың сезімталдығын сипаттайтын коэффициент (сұраныстың табысқа икемділігі).

d – алмастырғыш өнімдердің бағасына сұраныстың сезімталдығын сипаттайтын коэффициент (сұраныстың айқас икемділігі).

Сұраныс функциясының бұл сызықтық формасы оның түсіндірілуіне және эконометрикалық модельдеуде кеңінен қолданылуына байланысты таңдалады. Бұл сұраныстың бағаға теріс тәуелділігін, тұтынушылардың табысына оң тәуелділікті және алмастырғыш өнімдермен айқас икемділікті көрсетуге мүмкіндік береді.

Ұсыныс функциясы:

$$Q_s(t) = e + f \cdot P(t) - g \cdot C(t) + h \cdot W(t) + i \cdot T(t) + j \cdot G(t)$$

e – ұсыныстың негізгі деңгейін көрсететін тұрақты.

f – ұсыныстың бағаға сезімталдығын сипаттайтын коэффициент (ұсыныстың баға икемділігі).

g – ұсыныстың өндіріс құнына сезімталдығын сипаттайтын коэффициент.

h – ауа-райының ұсынысқа әсерін сипаттайтын коэффициент.

i – өндіріс технологияларының ұсынысқа әсерін сипаттайтын коэффициент.

j – мемлекеттік қолдаудың ұсынысқа әсерін сипаттайтын коэффициент.

Бұл сызықтық функция ұсынысқа әсер ететін ішкі (баға, өзіндік құн, технология) және сыртқы (ауа-райы жағдайлары, мемлекеттік қолдау) факторларды ескереді. Функция формасы әр түрлі факторлардың ұсыныс көлеміне әсерін икемді түрде ескеруге мүмкіндік береді.

Нарықтағы тепе-теңдік шарты:

$$Q_d(t) = Q_s(t) + S_t(t-1) - S_t(t) + I(t) - E(t)$$

– Сұраныс көлемі қорлардың, импорттың және экспорттың өзгеруіне түзетілген ұсыныс көлеміне тең.

Бұл теңдеу нарықтағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді және сұраныс, ұсыныс, тауарлық-материалдық қорлардың динамикасы, импорт пен экспорт көлемі арасындағы байланысты көрсетеді.

4 Қор динамикасының теңдеуі:

$$S_t(t) = S_t(t-1) + Q_s(t) - Q_d(t) + I(t) - E(t)$$

– Ағымдағы кезеңдегі астық қорлары өндіріс, сұраныс, импорт және экспорт көлеміне түзетілген алдыңғы кезеңдегі қорларға тең.

Тауар нарықтарының модельдерінде қолданылатын стандартты баланс теңдеуі қолданылады.

5 Экспорт пен импортты анықтайтын теңдеулер (жеңілдетуге болады):

$$E(t) = k + l \cdot P(t) - m \cdot P_w(t)$$

(Экспорт ішкі бағаға және P_w әлемдік бағаға байланысты)

$$I(t) = n - o \cdot P(t) + p \cdot P_w(t)$$

(Импорт ішкі бағаға және P_w әлемдік бағаға байланысты)

Бұл функциялардың формалары экспорт ішкі бағаның өсуімен ынталандырылады және әлемдік бағаның өсуімен төмендейді деген болжамға негізделген, ал импорт кері тәуелділікті көрсетеді.

6 Өндірістің өзіндік құнын анықтайтын теңдеулер (жеңілдетуге болады):

$$C(t) = q + r * Fert(t) + s * Wage(t)$$

(Өзіндік құны Fert тыңайтқышының бағасына және Wage жалақысына байланысты)

Ауыл шаруашылығындағы шығындардың ең маңызды баптары ретінде өзіндік құнның тыңайтқыштар мен жалақы шығындарына тәуелділігінің сызықтық функциясы таңдалды.

Белгілеулер:

Qd – Астыққа сұраныс көлемі (тонна).

Qs – Астық ұсынысының көлемі (тонна).

P – Астық бағасы (тг./ тонна).

Y – Тұтынушылардың орташа табысы (тг.).

Pp – Астықты алмастырғыш өнімдердің бағасы (тг./ тонна).

C – Астық өндірісінің өзіндік құны (тг./тонна).

W – Ауа райы жағдайлары (индекс, мұнда 1 - қолайлы, 0 - қолайсыз).

T – Өндіріс технологиялары (технология деңгейін сипаттайтын индекс).

G – Мемлекеттік қолдау (тг./ тонна).

E – Астық экспортының көлемі (тонна).

I – Астық импортының көлемі (тонна).

St – Қоймалардағы астық қорларының көлемі (тонна).

t – Уақыт индексі (жыл).

A, b, c, d, e, f, g, h, I, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s коэффициенттерін эконометрикалық талдау әдістерін қолдана отырып, өткен кезеңдердегі статистика негізінде бағалау керек (мысалы, ең кіші квадраттар әдісі).

Модельге факторлардың өзгеруі мен олардың сұранысқа, ұсынысқа және бағаға әсері арасындағы уақыт кідірістерін ескеретін кідірістерді қосуға болады. Мысалы, егістік алқаптарын көбейту туралы шешім егін жинауға бірнеше ай қалғанда қабылданады. Модель астық өндірісі мен тұтынудың аймақтық ерекшеліктерін ескеру үшін кеңейтілуі мүмкін. Модельге енгізілмеген факторлардың белгісіздігін көрсететін кездейсоқ компоненттерді (қателерді) қосуға болады (мысалы, әлемдік саудадағы күтпеген өзгерістер, өсімдіктердің жана аурулары).

Ашық экономикалар үшін әлемдік астық бағасының әсерін ескеру қажет. Әлемдік нарықтағы сұраныс пен ұсынысқа байланысты әлемдік бағаның қалыптасуын сипаттайтын тендеуді қосуға болады. Модель субсидиялар, квоталар, тарифтер және баға интервенциялары сияқты әртүрлі мемлекеттік реттеу құралдарының астық нарығына әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

Модельді практикалық қолдану:

Нарықтағы ағымдағы жағдайды талдау: айнымалылардың ағымдағы мәндерін модель тендеулеріне ауыстыру астыққа сұраныстың, ұсыныстың және бағаның ағымдағы деңгейін бағалауға, сондай-ақ нарыққа әсер ететін негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік береді;

2 Бағалар мен өндіріс көлемдерін болжау: модель негізгі факторлардың (тұтынушылардың кірістері, ауа райы жағдайлары, мемлекеттік реттеу шаралары және т. б.) өзгеру болжамдары негізінде астық өндірісінің бағалары мен көлемін қысқа және орта мерзімді перспективада болжау үшін пайдаланылуы мүмкін;

3 Мемлекеттік саясаттың салдарын бағалау: модель субсидиялар деңгейін өзгерту, экспортқа немесе импортқа квоталар енгізу, баға интервенцияларын жүргізу сияқты астық нарығына әртүрлі мемлекеттік реттеу шараларының әсерін бағалауға мүмкіндік береді;

4 Өндірушілер мен мемлекеттік органдар үшін ұсыныстар әзірлеу: модельдеу нәтижелерін талдау негізінде астық өндірушілерге өнімді өндіру мен өткізуді оңтайландыру бойынша, сондай-ақ мемлекеттік органдар үшін астық нарығын реттеу саясатын жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленуі мүмкін.

Ұсынылған модель нақты астық нарығының жеңілдетілген көрінісі болып табылады және бірқатар шектеулерге ие:

– сызықтық: айнымалылар арасындағы сызықтық байланыс қабылданады, бұл әрқашан шындыққа сәйкес келмейді;

– статикалық: модель ұзақ мерзімді әсерлер мен нарық құрылымындағы өзгерістерді ескермейді;

– факторларды толық есепке алмау: модель астық нарығына әсер ететін барлық факторларды есепке алмайды (мысалы, Саяси тәуекелдер, климаттың өзгеруі).

Осы шектеулерге қарамастан, модель астық нарығындағы жағдайды талдау мен болжаудың пайдалы құралы бола алады. Модельдеу нәтижелерін сақтықпен түсіндіру керек және модельге кірмейтін басқа факторларды ескеру қажет екенін есте ұстаған жөн.

Ұсынылған модель оның жұмыс істеуінің әртүрлі аспектілерін ескере отырып, астық нарығының неғұрлым күрделі және шынайы модельдерін

өзірлеудің бастапқы нүктесі бола алады. Жаңа деректер мен зерттеу нәтижелеріне негізделген модельді үнемі жетілдіру маңызды.

Параметрлерді бағалау әдістері: модель параметрлерін бағалау параметрлердің объективтілігі мен статистикалық негізділігін қамтамасыз ететін эконометрикалық талдау әдістерін, ең алдымен ең кіші квадраттар (ЕКК) әдісін қолдана отырып, тарихи мәліметтер негізінде қабылданады. Аймақтық айырмашылықтарды ескере отырып, тұрақты немесе кездейсоқ әсерлері бар панельдік деректер мен модельдерді қолдануға болады.

Модельді кеңейту мүмкіндіктері: модель факторлардың әсерінен уақыттың кешігуін есепке алу үшін артта қалған айнымалылармен, күтпеген әсерлерді есепке алу үшін кездейсоқ қателіктермен, сондай-ақ әлемдік бағаны қалыптастыру тенденуін қосудымен толықтырылуы мүмкін.

Осылайша, таңдалған функционалдық тәуелділіктер мен параметрлеу әдістері талдау мен болжауға, сондай-ақ астық нарығын реттеу саласында шешімдер қабылдауды қолдауға жарамды жеткілікті икемді және ақпараттық модель құруға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы нарықтың, әсіресе астық саласында табысты жұмыс істеуі үшін мынадай негізгі шарттар талап етіледі:

1 Астық нарығындағы бәсекелестік орта өндірушілер, өңдеушілер, трейдерлер және тұтынушылар сияқты көптеген тәуелсіз қатысушылардың болуын, бір ойыншының үстемдігінсіз және нарыққа кіруге және шығуға кедергілердің болмауын болжайды. Мұндай бәсекелестік орта инновацияларды ынталандырады, өнім сапасын жақсартуға және бағаны төмендетуге ықпал етеді, бұл нарықтың барлық қатысушылары үшін тиімді.

2 Астық нарығының ашықтығы барлық қатысушыларға – сатып алушылар мен сатушыларға – нарықтық жағдай туралы уақтылы, анық және объективті ақпарат берумен қамтамасыз етіледі. Бұған баға, өндіріс көлемі, тауарлық-материалдық құндылықтар, болжамдар және қолданыстағы ережелер туралы мәліметтер кіреді. Мұндай ақпаратқа қол жеткізу негізделген шешімдер қабылдауға және тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

3 Астық нарығындағы тұтынушылардың ұтымды мінез-құлқы жеке қалауларының, ұнатуларының немесе өзге де субъективті факторлардың әсерінсіз өнімнің бағасы, сапасы және техникалық сипаттамалары сияқты объективті критерийлер негізінде сатып алу туралы шешім қабылдауды білдіреді. Бұл мінез-құлық тиімді сұранысты қалыптастыруға ықпал етеді және өндірушілерді өз өнімдерінің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін жақсартуға ынталандырады.

4 Астық нарығындағы тауарлардың біртектілігі (стандарттау) айырбастау кезінде астық бір-бірін алмастыруы керек, яғни сапасы, сорты, ылғалдылығы, қоспалары және басқа параметрлер сияқты бірдей сипаттамаларға ие болуы керек дегенді білдіреді. Бұл сауда үдерісін едәуір жеңілдетеді, транзакциялық шығындарды азайтады және нарықтың барлық қатысушылары арасындағы сенімді нығайтады.

Бұл жағдайларды жасау және сақтау үшін қажетті шаралар:

- келіспеушіліктер мен үстем жағдайды теріс пайдаланудың алдын алуға бағытталған монополияға қарсы саясат жүргізу;
- деректер базасын құруды, баға мониторингін және талдамалық шолуларды қоса алғанда, нарықты ақпараттық қамтамасыз ету жүйесін дамыту;
- халықтың қаржылық сауаттылық деңгейін арттыру және ұтымды тұтынушылық мінез-құлықты ынталандыру;
- өнімнің сапасы мен қауіпсіздігі стандарттарын енгізу және сақтау, сондай-ақ олардың сақталуын бақылауды қамтамасыз ету;
- өзін-өзі реттеу институттарын дамыту және ережелер мен нормаларды сақтау үшін нарық қатысушыларының жауапкершілігін арттыру.

Нарық динамикасын түсіну өзгерістерді болжауға және уақтылы басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді. Астық нарығы өзара байланысты және өзара тәуелді тауар нарықтарының күрделі жүйесінің орталық элементі болып табылады. Ол материалдық, ақпараттық және қаржылық ағындарды құра отырып, мал шаруашылығын, тамақ өнеркәсібін және экономиканың басқа секторларын дамыту үшін негіз қалыптастырады. Астық нарығының тұрақтылығы мен тиімділігі елдің азық-түлік қауіпсіздігіне және оның экономикалық әл-ауқатына тікелей әсер етеді.

Астық нарығының тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін:

- нарықты реттеу тетіктерін үнемі жетілдіріп отыру және бәсекелестікті қолдау керек;
- сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңгерімсіздіктерді уақтылы анықтауды және жоюды қамтамасыз ету қажет;
- инновациялық технологияларды енгізуге және астық өндіру мен өңдеу тиімділігін арттыруға жәрдемдесу керек;
- нарықтық конъюнктураны болжау жүйесін дамыту және нарық қатысушыларының сенімді ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз ету керек;
- астық экспортын қолдау және өткізу нарықтарын кеңейту қажет.

Астық нарығының бірқатар ерекшеліктері бар, оларға мыналар жатады:

– астық – бұл тек саяси ғана емес, сонымен бірге мемлекеттегі экономикалық тұрақтылықтың сақталуына байланысты болатын стратегиялық маңызы бар өнім;

– өндірілген астықтың барлық көлемі тауарлар айналымы саласына түспейді; оның қажетті бөлігі ішкі тұтыну үшін астық өндіретін шаруашылықтарда қалады (мал азығы, тұқым, қоғамдық тамақтану);

– астық жеткізілімінің көлемі оны өндірудің күрт ауытқуын тудыратын ауа-райы жағдайлары сияқты басқарылмайтын факторға байланысты;

– астық өнімдеріне салыстырмалы түрде тұрақты және біркелкі сұраныс астық ұсынысының маусымдық көлемі төмен болған жағдайда оның қорларын құру қажеттілігін алдын ала анықтайды;

– халықтың жан басына шаққанда елдің аумағы бойынша астық өндіру және тұтыну деңгейі әр түрлі, сондай-ақ астықтың әртүрлі түрлерін өндірудің жергілікті сипаты, мұның бәрі астық өнімдерінің белгілі бір түрлерінде тапшылығы бар өңірлер бойынша астықты, оны қайта өңдеу өнімдерін тасымалдаудың объективті қажеттілігін алдын ала айқындайды;

– халықтың жануарлардан алынатын азық-түлікке деген сұранысы жемдік астық пен құрама жем өндірісінің көлемін ұлғайту немесе азайту үшін негіз болып табылады;

– сұраныстың икемділігі азық-түліктің жекелеген түрлеріне бағаның ауытқуымен әртүрлі деңгейге ие: нан өнімдеріне төмен, ет және ет өнімдеріне, сүт өнімдеріне, жұмыртқаға жоғары.

Даму перспективалары:

– «Астық нарығын тұрақты дамыту үшін инфрақұрылымды жақсарту, экспорттық әлеуетті дамыту және инновациялық технологияларды енгізу қажет» [14]. «Сонымен қатар мемлекеттің нарықты реттеудегі рөлін күшейту және оның жұмыс істеуінің ашықтығын қамтамасыз ету маңызды» [15].

Астық нарығының тиімді жұмыс істеуі бірқатар негізгі шарттарды сақтауды талап етеді:

1 Меншік нысандарын, шаруашылық жүргізу әдістерін және бәсекелестік ортаны әртараптандыру: нарықта өндірушілер тарапынан да, тұтынушылар тарапынан да меншік нысандары мен шаруашылық жүргізу әдістерінің кең палитрасы болуы тиіс. Өндірістен бастап түпкілікті тұтынуға дейінгі барлық сатыларда монополиялардың болмауы, сондай - ақ ішкі және сыртқы бәсекелестіктің жоғары деңгейін ұстап тұру маңызды. Бәсекелестік өндірушілерді тиімділікті арттыруға, шығындарды азайтуға және өнім сапасын жақсартуға ынталандырады, бұл сайып келгенде тұтынушылар үшін тиімді.

2 Нарық қатысушыларының экономикалық еркіндігі мен дербестігі: нарық қатысушылары өндіріс құрылымына, таңдауға қатысты өз бетінше және тәуелсіз шешім қабылдауға құқылы болуы керек.

Маңызды сәт – дамыған нарықтық инфрақұрылымның болуы, оның ішінде:

- көлік инфрақұрылымы: астықты тиімді жеткізу үшін автомобиль, теміржол, су жолдарының дамыған желісі;

- қойма инфрақұрылымы: қазіргі заманғы астық қоймалары, астықты сақтауға және ауыстырып тиеуге арналған элеваторлар;

- ақпараттық инфрақұрылым: астық нарығы, бағалар, өндіріс және тұтыну көлемі туралы ақпаратты жинаудың, өңдеудің және таратудың тиімді жүйелері;

- қаржы инфрақұрылымы: нарыққа қатысушылар үшін кредиттерге, сақтандыру қызметтеріне және басқа да қаржы құралдарына қол жеткізу. Дамыған инфрақұрылым шығындарды азайтады, тауар қозғалысының жылдамдығын арттырады және нарық қатысушылары үшін тәуекелдерді азайтады.

«...Жаһандық астық нарығы өнімділіктің маусымдық ауытқуы мен логистикалық мәселелерден туындаған бағаның жоғары құбылмалылығымен сипатталады» [16].

Әлемдік астық нарығы Ресей-Украина қақтығысы және COVID-19 пандемиясы сияқты жаһандық дағдарыстардың жиынтығынан туындаған жоғары тұрақсыздық жағдайында жұмыс істейді. Бұл факторлар бар қиындықтарды күшейтеді, атап айтқанда, өндірушілердің кірістерінің төмендеуіне әкеледі және мемлекеттік қолдау шараларын күшейтуді қажет етеді.

Қорытынды

Астық нарығы – бұл ішкі және сыртқы факторлар әсер ететін күрделі экономикалық жүйе. Оның тұрақтылығы мен тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін осы аспектілердің барлығын ескеріп, өзгертін жағдайларға бейімделу қажет. Аграрлық экономиканың негізгі буыны бола отырып, астық нарығы сатып алушылар мен өндірушілер арасындағы экономикалық қатынастар жүзеге асырылатын, сондай-ақ нарықтық қағидаттарға негізделген, ресурстарды оңтайлы бөлуге, инновацияларды ынталандыруға және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ықпал ететін сала болып табылады.

Қазіргі нарықтық экономика жағдайында астық өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы өзара іс-қимыл жоғары бәсекелестікке айналады, бұл өндірушілерге тұтынушылардың сұранысына бейімделуге, өндіріс көлемін болжауға және оның құрылымын тұтынушылардың қалауына,

талаптарына және қаржылық мүмкіндіктеріне сәйкес оңтайландыруға ынталандырады.

Астық нарығы – бұл астық нарығының өнімдерін өндірушілер мен өңдеуші компаниялар, фермерлер немесе дүкендердегі сатып алушылар сияқты түпкілікті тұтынушылар арасында экономикалық байланыстар орнатылатын және жүзеге асырылатын кеңістік. Ол өзінің экономикалық мақсаттарына қол жеткізуге ұмтылатын осы тараптардың экономикалық мүдделерін үйлестірудің тиімді құралы ретінде қызмет етеді, нәтижесінде бүкіл астық секторының дамуын ынталандырады.

Осылайша, астық секторындағы экономикалық қатынастардың трансформациясы жүріп жатыр. Табысқа жету үшін өндірушілер тұтынушылардың сұранысын ескеруге мәжбүр, өндіріс стратегияларын, өндіріс көлемі мен құрылымын сатып алушылардың қажеттіліктеріне, талаптары мен қаржылық мүмкіндіктеріне бейімдейді. Тұтынушыға бағдарлану астық нарығының даму динамикасы мен бағыттарын айқындай отырып, астыққа жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру тиімділігін арттырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Khayda, Yu., and Shaynyuk, B.** Grain market in retrospect and prospect: a global analysis. *Innovations and Sustainable Development*. – 2023. – <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.30.40>.

2 **Алтухов, А. И.** Парадигма продовольственной безопасности России: монография [Текст]. – М. : Фонд «Кадровый резерв», 2019. – 682 с.

3 **Сатыбалдин, А. А., Рузанов, Р. М., Панзабекова, А. Ж.** Преобразование земельных отношений в сельском хозяйстве Республики Казахстан: влияние институциональных изменений на экономическое развитие [Текст] // Проблемы агрорынка. – 2024. – № 2. – С. 193–203. – <https://doi.org/10.46666/2024-2.2708-9991.16>

4 **Калиев, Г. А., Сабирова, А. И.** Формирование землепользований средних и крупных размеров зерновой зоны Казахстана [Текст] // Проблемы агрорынка. – 2017. № 2. – С. 12–20.

5 **Молдашев, А. Б.** Продовольственное обеспечение в условиях дестабилизации мировой экономики [Текст] // Проблемы агрорынка. – 2024 – №1. – <https://doi.org/10.46666/2024-1.2708-9991.01>

6 Казахстанский агросектор: Итоги и рекорды 2024 года. – <https://agrosearch.kz/news/kazaxstanskii-agrosector-itogi-i-rekordy-2024-goda>

7 Казахстан увеличивает экспорт зерна за счёт более низких, чем в России – <https://agroinfo.kz/kazakhstan-uvelichivaet-eksport-ze>

8 Lee, S., Ohler, A., & Thompson, W. The impact of agricultural policy evolution on long-run grain market projection. *Applied Economic Perspectives and Policy*. – 2024. – <https://doi.org/10.1002/aepp.13474>

9 Быков, А. А. Развитие рынка зерна и продуктов его переработки в условиях совершенствования межрегиональных и межгосударственных связей (на материалах Сибирского федерального округа) / А. А. Быков // Автореферат на соиск. уч. степ. д-ра наук [Текст]. – Новосибирск, 2022. – 48 с.

10 Haida, Y., & Shainiuk, B. The grain market in retrospect and outlook: a global analysis. *Innovation and Sustainability*. – 2023. – <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.30.40>.

11 Khitskov, I., Charykova, O., Zaitseva, E., & Popova, E. The world grain market. *Scientific Review: Theory and Practice*. – 2024. – <https://doi.org/10.35679/2226-0226-2024-14-6-1020-1028>.

12 Kazmyr, V. Current state of the grain market and trends of its development. «Economy. Finances. Management: Topical issues of science and practical activity». – 2020. – <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-4-10>.

13 Amirova, E., Safiullin, I., Gubanova, E., & Khannanov, M. Peculiarities of pricing in the grain market. *Agrarian science*. – 2023. – <https://doi.org/10.32634/0869-8155-2023-372-7-163-167>.

14 Lutkovska, S., & Kazmyr, V. «Economy grain market: problems, opportunities and priorities of development. Finances. Management: Topical issues of science and practical activity». – 2020. – <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-2-3>.

15 Kazmyr, V. Current state of the grain market and trends of its development. «Economy. Finances. Management: Topical issues of science and practical activity». – 2020 – <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-4-10>.

16 Haida, Y., & Shainiuk, B. The grain market in retrospect and outlook: a global analysis. *Innovation and Sustainability*. – 2023. – <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.30.40>.

REFERENCES

1 Khayda, Yu., and Shaynyuk, B. Grain market in retrospect and prospect: a global analysis. *Innovations and Sustainable Development*. – 2023. [Electronic resource]. – URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.30.40>.

2 **Altukhov, A.I.** Paradigma prodovol'stvennoi bezopasnosti Rossii [The paradigm of food security in Russia] [Text]. – Moscow, Fond «Kadrovyyerezerv», 2019. – 682 p.

3 **Satybaldin, A. A., Ruzanov, R. M., Panzabekova, A. Zh.** Preobrazovanie zemel'nyh otnoshenij v sel'skom hozjajstve Respubliki Kazakhstan: vliyanie institucional'nyh izmenenij na jekonomicheskoe razvitie [Transformation of land relations in agriculture of the Republic of Kazakhstan: the impact of institutional changes on economic development] [Text] // Problemy agrorynka. – 2024. – № 2. – P. 193–203 – <https://doi.org/10.46666/2024-2.2708-9991.16>

4 **Kaliev, G. A., Sabirova, A. I.** Formirovanie zemlepol'zovanij srednih i krupnyh razmerov zernovoj zony Kazakhstana [Formation of land use of medium and large sizes in the grain zone of Kazakhstan] [Text] // Problemy agrorynka. – 2017. – № 2. – P. 12–20.

5 **Moldashev, A. B.** Prodovol'stvennoe obespechenie v usloviyah destabilizacii mirovoj jekonomiki [Food security in a destabilized world economy]. [Text] // Problemy agrorynka. – 2024 – №1 – <https://doi.org/10.46666/2024-1.2708-9991.01>

6 Kazakhstanskij agrosektor: Itogi i rekordy 2024 goda [Kazakhstan's agricultural sector: Results and records of 2024]. – <https://agrosearch.kz/news/kazaxstanskii-agrosektor-itogi-i-rekordy-2024-goda>

7 Kazakhstan uvelichivaet jeksport zerna za schjot bolee nizkih, chem v Rossii [Kazakhstan increases grain exports due to lower prices than in Russia]. – <https://agroinfo.kz/kazaxstan-uvelichivaet-eksport-zerna-za-schyot-bolee-nizkix-chem-v-rossii-cen>

8 **Lee, S., Ohler, A., & Thompson, W.** The impact of agricultural policy evolution on long-run grain market projection. Applied Economic Perspectives and Policy. – 2024. – <https://doi.org/10.1002/aep.13474>.

9 **Bykov, A. A.** Razvitie rynka zerna i produktov ego pererabotki v usloviyah sovershenstvovaniya mezhhregional'nyh i mezhhgosudarstvennyh svjazej (na materialah Sibirskogo federal'nogo okruga) [Development of the grain market and its processed products in the context of improving interregional and interstate relations (based on materials from the Siberian Federal District)] / A.A. Bykov // Avtoreferat na soisk. uch. step. d-ra nauk [Text]. – Novosibirsk, – 2022. – 48 p.

10 **Haida, Y., & Shainiuk, B.** The grain market in retrospect and outlook: a global analysis. Innovation and Sustainability. – 2023. – <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.30.40>.

11 **Khitskov, I., Charykova, O., Zaitseva, E., & Popova, E.** The world grain market. Scientific Review: Theory and Practice. – 2024. – <https://doi.org/10.35679/2226-0226-2024-14-6-1020-1028>.

12 **Kazmyr, V.** Current state of the grain market and trends of its development. «Economy. Finances. Management: Topical issues of science and practical activity». – 2020. – <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-4-10>.

13 **Amirova, E., Safiullin, I., Gubanova, E., & Khannanov, M.** Peculiarities of pricing in the grain market. Agrarian science. – 2023. – <https://doi.org/10.32634/0869-8155-2023-372-7-163-167>.

14 **Lutkovska, S., & Kazmyr, V.** Grain market: problems, opportunities and priorities of development. «Economy. Finances. Management: Topical issues of science and practical activity». – 2020. – <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-2-3>

15 **Kazmyr, V.** Current state of the grain market and trends of its development. «Economy. Finances. Management: Topical issues of science and practical activity». – 2020. – <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-4-10>.

16 **Haida, Y., & Shainiuk, B.** The grain market in retrospect and outlook: a global analysis. Innovation and Sustainability. – 2023. – <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.30.40>.

17.03.25 ж. баспаға түсті.

28.07.25 ж. түзетулерімен түсті.

19.08.25 ж. басып шығаруға қабылданды.

*С. М. Момынкулова¹, Ә. Р. Уркумбаева², Ж. М. Қалпақпаева³, Т. Д. Медени^{1,2,3} Алматинский технологический университет,

Республика Казахстан, г. Алматы;

⁴Университет имени Йылдырым Бязита, Анкара, Турция

Поступило в редакцию 17.03.25.

Поступило с исправлениями 28.07.25.

Принято в печать 19.08.25.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ РЫНКА ЗЕРНА

Рынок зерна является ключевым элементом агропромышленного комплекса и играет важную роль в обеспечении продовольственной безопасности и экономического развития страны. Широкий охват элементов рыночных отношений и значительное влияние на функционирование не только зернового хозяйства, но и всего агропродовольственного комплекса страны, позволяют

рассматривать рынок зерна как репрезентативную модель развития для других рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия.

В данной статье проанализированы ключевые экономические теории и концепции, применяемые для изучения структуры и функционирования зернового рынка. Особое внимание уделено факторам, определяющим спрос и предложение, а также роли институтов и государственной политики. Было показано, что понимание специфики сельскохозяйственных рынков, в частности зернового, требует учета таких факторов, как сезонность производства, зависимость от природных условий, низкая эластичность спроса и предложения, а также государственное регулирование.

Результаты исследования позволяют сделать вывод о необходимости комплексного подхода к анализу рынка зерна, учитывающего как микро-, так и макроэкономические факторы, а также особенности функционирования различных сегментов рынка. Систематизация теоретических знаний, представленная в данной статье, может служить основой для дальнейших исследований, направленных на разработку эффективных стратегий развития зернового сектора, повышение его конкурентоспособности и обеспечение продовольственной безопасности. Перспективы дальнейших исследований будут связаны с углубленным анализом влияния конкретных факторов на функционирование рынка зерна, разработкой экономико-математических моделей, позволяющих прогнозировать рыночную конъюнктуру, а также оценкой эффективности различных инструментов государственного регулирования.

Ключевые слова: зерновой рынок, продовольственная безопасность, сельское хозяйство, спрос, предложение, производительность.

**S. M. Momynkulova¹, A. R. Urkumbayeva², Zh. M. Kalpakpaeva³, T. D. Medeni⁴*
^{1,2,3}Almaty Technological University, Republic of Kazakhstan, Almaty;

⁴Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey, Ankara;

Received 17.03.25.

Received in revised form 28.07.25.

Accepted for publication 19.08.25.

CONCEPTUAL APPROACHES TO GRAIN MARKET RESEARCH

The grain market is a key element of the agro-industrial complex and plays an important role in ensuring food security and economic development of the country. The wide coverage of market relations elements and significant influence on the functioning of not only the grain industry, but also the entire agro-food complex of the country, allow us to consider the grain market as a representative development model for other markets of agricultural products, raw materials and food.

This article analyzes the key economic theories and concepts used to study the structure and functioning of the grain market. Particular attention is paid to the factors determining supply and demand, as well as the role of institutions and public policy. It was shown that understanding the specifics of agricultural markets, in particular grain, requires taking into account such factors as seasonality of production, dependence on natural conditions, low elasticity of supply and demand, as well as government regulation.

The results of the study allow us to conclude that an integrated approach to the analysis of the grain market is needed, taking into account both micro- and macroeconomic factors, as well as the functioning of various market segments. The systematization of theoretical knowledge presented in this article can serve as a basis for further research aimed at developing effective strategies for the development of the grain sector, increasing its competitiveness and ensuring food security. Prospects for further research will be associated with an in-depth analysis of the impact of specific factors on the functioning of the grain market, the development of economic and mathematical models that allow forecasting market conditions, as well as an assessment of the effectiveness of various government regulation instruments.

Keywords: grain market, food security, agriculture, demand, supply, productivity.

Теруге 19.09.2025 ж. жіберілді. Басуға 30.09.2025 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

34,01 Мб RAM

Шартты баспа табағы 17,4

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Мыржикова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4475

Сдано в набор 19.09.2025 г. Подписано в печать 30.09.2025 г.

Электронное издание

34,01 Мб RAM

Усл.п.л. 17,4. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Мыржикова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4475

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz

www.vestnik-economic.tou.edu.kz